

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

KUŽAN I POPRAVLJEN – BOGU HVALI – OFICIJ RIMSKI (1530. – 2023.)

Sanja Zubčić (prir.) OFICIJ RIMSKI. Šimun Kožičić Benja. Rijeka, 1530. Pretisak i latinička transliteracija sa studijom i popratnim tekstovima

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu – Sveučilišna knjižnica Rijeka, Zagreb – Rijeka, 2023.

U mjesecu listopadu i studenome 2023. dvaput je predstavljeno posljednje pretisnuto i latinicom prepisano glagoljično izdanje modruškoga biskupa Šimuna Kožičića Benje – ujedno i prvo datirano u okviru njegova 16-stoljetnoga tiskarsko-izdavačkog pothvata. Riječ je o *džepnoj* knjizi *Oficij rimski* ili *Oficij Blaženije Devi Marije* koja je u riječkoj glagoljskoj tiskari otisnuta 15. prosinca 1530. godine. Pripremom pretiska i latinične transliteracije bavila se Kožičićeva *zavičajnica* – vrsna riječka jezikoslovka, sveučilišna profesorica staroslavenskoga jezika i povijesti hrvatskoga jezika – Sanja Zubčić. Njezinim pozivom potaknuti, *Oficij rimski* najprije smo predstavljali u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, koja se prepoznaje domaćin(sk)om kada je riječ o nekim dosada pripremljenim Kožičićevim pretiscima, ali i o po-

hrani izvornih naslova. Akademikinja Anica Nazor tom nas je prigodom podsjetila na humanističku veličinu Zadranina s riječkom adresom koji je u jednom od svojih latinskih govora (1513., 1516.) što, među ostalim, opisuju tursku prijetnju zaključio: *Oni koji su kod nas ručali, kod vas bi mogli večerati*. Akademik Mateo Žagar, recenzent izdanja i osvjedočeni poznavatelj Kožičićeva tiskarskoga pothvata, znakovito je dodao: u prvoj svojoj datiranoj knjizi – *Oficiju* – modruški je biskup jezičnoj koncepciji svoga *šestoknjižja* već dao autorski pečat u naslovu zapisavši: *Oficii blaženie devi marie kužañ i popravljeñ častnim̃ ocem̃ g(ospodi)nom̃ šimunom̃ biskupom̃ modruškim s mnogimi eže pridana sut̃b*. Novi vijek zahtijevao je i u glagoljskom sociolingvističkom kompleksu novo knjižno ruho koje u Kožičićevu primjeru zastupa inova-

cija naslovne stranice s drvorezom sv. Šimuna Bogoprimsca, jednako kao i venecijanskom ljevkastom metodom otisnut tekst što, među ostalim, donosi spomenutu koncepcijsku napomenu, autorovu opasku koja kao da se rukovodi biblijskom – i cirilometodskom – maksimumom: *Novo vino u nove mjevove* (Mk 2, 22). Ako smo u Zagrebu *ručali*, Rijeka nas je čekala za *večeranje*! Ondje smo u studenom, u organizaciji njihove Sveučilišne knjižnice i Filozofskoga fakulteta, ponovno predstavljali *Oficij*, uvjerivši okupljene koliko i sebe da u *istu rijeku zaista nije moguće dvaput stupiti* niti je (o) Kožičićevu *Oficiju rimskom* moguće na isti način u Zagrebu, odnosno u Rijeci govoriti. Metodom vlastite kože to je najprije mogla posvjedočiti autorica projekta – profesorica Sanja Zubčić – čije mi je iskustvo – jer se odajem životu *provincijalke* – u mnogočemu bilo poznato, pokazujući da nije toliko važno odakle dolazimo, koliko je ono što za taj prostor, i šire, činimo i jesmo. Dvaput govoreći nakon svojih mentora i profesora, nastojala sam zadržati prisebnost kojom se i sada rukovodim, pišući o ovom važnom izdanju i njegovoj recepciji.

Hrvatska je znanstvena zajednica, jednako kao i kulturna javnost, dugo čekala na pretisak i latiničnu transliteraciju *prve Kožičićeve datirane knjige* – ovoga dakle molitvenika

koji je otisnut 15. prosinca (*dekembra*) 1530. godine. Budimo precizni, čekala je čak 493 godine, a u 2023. godini napokon je – objelodanjivanjem motrenoga pretiska, pripremljena prema primjerku iz Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu,¹ i njegove latinične transliteracije – dovršena *meštija* pretiskivanja Kožičićevih 16-stoljetnih glagoljskih izdanja. Prve četiri Kožičićeve knjige sličnom je metodom pripremila akademkinja Anica Nazor (*Psaltir* 1976., *Knjižice krsta* 1984., *Knjižice od žitija rimskih arhijerejev i cesarov* 2007. te *Od bitija redovničkoga knjižice* 2009.). Pretisak i kritičko izdanje *Misala hruackoga* pripremljeni su 2015. godine pod uredničkim vodstvom akademika Matea Žagara čijem su timu bile pridružene Blanka Ceković, Ivana Eterović i Tanja Kuštović. *Oficij rimski* 2023. najzad je priredila Sanja Zubčić u okviru projekta *Liber Fluminensis – prilozi za proučavanje hrvatskoga jezika u djelima riječkih tiskara do 20. stoljeća*, pri čemu je tekst kolacionirao Jozo Vela, naslovnicu opremio Frane Paro, a u ulozi tehničke urednice našla se Dobrila Zvonarek, uz likovnoga urednika Dalibora Ferencinu. Nakladnicima su bili domaćini spomenutih dviju promocija: Nacional-

¹ Dosad je otkriveno sedam primjeraka ove tiskovine – dva u Zagrebu, dva u Sankt-Peterburgu, jedan u Milanu, Weimaru i Rimu (Zubčić 2023: 6).

na i sveučilišna knjižnica u Zagrebu te Sveučilišna knjižnica Rijeka.

Šest je navedenih knjiga Šimun Kožičić Benja, biskup modruški, glagoljaš humanist, priredio za tisk u svojoj riječkoj tiskari – *v hižahъ prebivaniê*² – za svega nekoliko mjeseci – od 15. prosinca 1530. do 27. svibnja 1531. – uz pomoć tiskara Bartolomea Zanettija (i suradnika Dominica), inače nakladnika misala prethodnika koji znamo po imenu Pavla Modrušanina (1528.). Žanrovski su one razmjerno raslojene pa obuhvaćaju tekstove sasvim bliske oltaru, poput *Misala hruackoga*, ali i forme *nižega registra* koji sasvim sigurno može zastupati predmetni molitvenik, namijenjen privatnoj pobožnosti (premda još uvijek ubrojen u sustav Kožičićevih liturgijskih izdanja). Uz središnji marijanski oficij podijeljen u molitvene časove – noćna služba ili *K útrni* (13r–23v), jutarnja ili *Na laudesъ* (24r–30r), prvi čas ili *K primi* (30v–32v), treći čas ili *K terci* (32v–34r), šesti čas ili *K šeksti* (34r–35v) i deveti čas ili *K noni* (35v–37r), večernja ili *K večerni* (37r–40v), povečerje ili *K kumpletu* (40v–42v), i promjenjive dijelove za došašće

² Izvorno *prebitaniê*, što je jedna među brojnim tiskarskim pogreškama Kožičićeva *Oficija* (Zubčić 2023: 8). One su svojevrsan nusproizvod stjecanja tiskarskoga iskustva kojim su obilježena najstarija djela riječke glagoljske tiskare.

(*V prišastvi*, 43r–46r) te vrijeme po Božiću (*Po roistvi*, 46v–47v), pa još misu i litanije Blažene Djevice Marije (*Misa blaženie devi marie, Letanie gospoe*; 48r–51r, 51v–55r), u knjizi se nalaze ovi dijelovi: sadržaj knjige (*Vojb ili pravilo*) s kalendarom i tablicom pomičnih blagdana (2v–12r),³ psalamski euhologij s pokorničkim psalmima 6., 32., 38., 51., 102., 130., 143. (*Psalmi pokorni*, 55r–61r), litanijama Svih svetih sa spomenom zadarske sv. Anastazije (*Letanie*, 61r–64v), psalmom 70. s pripadajućim versusima i molitvama (64r–66r), oficijem za mrtve (*Činъ za mrtvihъ*), ali samo za velike časove: večernja (66v–70v), noćna (70v–84v), jutarnja (84v–91r), litanijama za pokojne (*Letanie za mrtvihъ*, 91v–95r), uz sedam stihova javljenih svetom B(e)rnardu (95r–96r) i psalam 91. (96r–96v). Slijedi opći euhologij sazdan od sljedećih molitava: sedam molitava sv. Grgura pape (96v–97v), tri molitvice (97v–98v), 15 molitava sv. Brigite (98v–105r), molitve sv. Augustina (105r–109v), molitve sv. Ciprijana biskupa (109v–111v) i

³ Kalendar nudi povećan broj pavlinskih i augustinskih sanktorema koji su u vezi s arealom Kožičićeva djelovanja – u ovom slučaju modruškim. Zadarska je poveznica primjerice iskazana ilustracijom sv. Šimuna Bogoprimea s naslovnice *Oficija* – jer je jedan od zadarskih zaštitnika i Kožičićev imenjak, dakle osobni nebeski zaštitnik (Zubčić 2023: 9, 13–14).

molitve sv. Anselma biskupa (111v–112r). Prati ga *Zrcalo svestnoe* s Deset Božjih zapovijedi (112r–113v), Sedam glavnih grijeha (113v–115r), Pet tjelesnih osjetila (115r–115v), Sedam tjelesnih djela milosrđa (115v), Sedam duhovnih djela milosrđa (115v–116r), Tri bogoslovne kreposti (116r), Četiri stožerne kreposti (116r), Sedam darova Duha Svetoga (116r–116v) i Sedam sakramenata Crkve (116v–117r). Posljednji dio zauzimaju dva nepovezana teksta: *Pêsanb svetiĥ ambrosiê i avgustina Tebê boga hvalimo* (117r–118r) i ritualno zaklinjanje zloga oblaka (118r–118v), kakvo se nalazi i u *Tkonskome zborniku* (Zubčić 2023: 10–13). Latinični prijepis *Oficija* donosi naravno, uz čitav njegov sadržaj u transliteraciji (31–267), i dijelove dopisane po autorici projekta Sanji Zubčić: *Uvod* (3–5), studiju *Oficij rimski – zrcalo modruškoga biskupa Šimuna Kožičića Benje* (6–19), *Popis literature* (20–24), *Napomenu o transliteraciji* (25–26), *Popis psalama, kantika i čitanja* (27–29).

Molitvenik bez tradicijskoga oficija sv. Križa i sv. Duha, s dodatnim molitvama i *Zrcalom svestnim* predstavlja novu nabožnu književnu vrstu, hibridnoga novovjekovog karaktera, s kojom se stopio nov način grafičkoga oblikovanja knjige, obilježen već spomenutom venecijanskom tiskarskom praksom raz-

vidnom u izvedbi naslovnice s likom sv. Šimuna Bogoprimca, kao i u ljevkastom tisku teksta na naslovnici i u kolofonu. Jezik, i to je već istaknuto, ne zaostaje u inovacijama. Izdavačka djelatnost 16-stoljetnoga hrvatskoga glagoljaša – Šimuna Kožičića Benje – počesto se nalazila u samome žarištu hrvatskih filoloških istraživanja, barem je tako bilo u posljednjih 40-ak (paleo)slavističkih i (paleo)kroatističkih godina. Jezik njegovih *ranonovovjekovnih* glagoljskih izdanja sasvim se sigurno razlikuje od jezika naših srednjovjekovnih glagoljskih – liturgijskih, ali i neliturgijskih – knjiga. Bio on *hrvatsko-staroslavenski*, kakvim ga rado naziva akademik Stjepan Damjanović (2008: 28–29),⁴ ili pak novovjekovnim (sociolingvističkim) parametrima motren *hrvatski crkvenoslavenski jezik* (Žagar 2015: 20),⁵ pa i *hrvatski vernakular(izira)ni izričaj*, uvelike posvećen usklađivanju s latinskim (i inojezičnim) predlošcima (Eterović 2014: 18–19),⁶ sasvim je sigurno da

⁴ Damjanović, Stjepan (2008) *Jezik hrvatskih glagoljaša*, Matica hrvatska, Zagreb.

⁵ Žagar, Mateo (2015) „Zadaci i perspektive istraživanja jezika glagoljskih tiskanih izdanja Šimuna Kožičića Benje (uz pripremanje kritičkog izdanja *Misala hruackoga*)”, *Jezik Misala hruackoga, Studije o jeziku Misala Šimuna Kožičića Benje* (1531.), ur. Mateo Žagar, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 9–24.

⁶ Eterović, Ivana (2014) *Sintaktička svojstva participia u jeziku hrvatskoglagoljskih misa-*

je obilježen sustavom autorskih zamisli koje se nisu libile književni jezik poimati *jedinstvenim*, barem u pogledu tekstova koji se njime ostvaruju, a različite su funkcionalno-stilske usmjerenosti. Budući da su dosadašnja ispitivanja jezika i pisma Kožičićevih izdanja, premda brojna, potvrdila potrebu novih (budućih) istraživanja, kojima se primjerice ima utvrditi u kojoj mjeri Kožičićeva zamisao *jedinstvenoga* književnog jezika naznačuje raspad srednjovjekovne triglosije (unutar glagoljskoga sociolingvističkog kompleksa, Mihaljević 2011: 231),⁷ objavljivanje latinične transliteracije njegova *Oficija*, uz najavljenju dubinsku jezičnu studiju, u tom smislu otvara izuzetno važno – sadržajno i metodološki *iznovljeno* – istraživačko poglavlje. Uvodnom smo studijom profesorice Sanje Zubčić već upozoreni (2023: 16): opći euhologij Kožičić je u svojem hibridnom molitveniku samostalno prevodio s latinskoga (možda i talijanskoga), za razliku od ostalih dijelova koji

la, doktorska disertacija, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet.

⁷ Mihaljević, Milan (2011) „Položaj crkvenoslavenskoga jezika u hrvatskoj srednjovjekovnoj kulturi”, *Zbornik na trudovi od Megjunarodnot naučen sobir „Sveti Naum Ohridski i slovenskata duhovna, kulturna i pismena tradicija” (organiziran po povod 1100-godišnjinata od smrtta na sv. Naum Ohridski)*, ur. Ilija Veleš i dr., Univerzitet „Sv. Kiril i Metodij”, Skoplje, 229–238.

nastavljaju putevima zacrtanima unutar (srednjovjekovne) glagoljske pismenosti, s jasno iskazanom prevoditeljevom/korektorovom željom da se i ti dijelovi poprave, unaprijede – ne samo postizanjem veće razumljivosti teksta nego i kakvoće prijevoda, odnosno tumačenja. Revolucionarni ljevkastisak naslovnice – neka bude ponovljeno – zabilježio je: *Oficii blaženie devi marie kužanb i popravljen častnimb ocemb g(ospodi)-nomb šimunomb biskupomb modruškim s mnogimi eže pridana sutb.*

Važna je stoga ovim izdanjem pripremljena latinična transliteracija teksta kojom će se *Oficij rimski* učiniti dostupnijim za nadolazeća – iscrpna (vjerojatno i poredbena) – filološka ispitivanja, tj. za daljnju problematizaciju i tako složenih književnojezičnih odnosa u okviru hrvatskoga 16. stoljeća.

Tekst ima 119 folija (121 ako se u obzir uzmu i dva posljednja prazna lista) čiji je latinični prijepis usklađen je s aktualnim paleoslavištčkim i paleokroatistištčkim normama koje vode računa o razumljivosti i čitljivosti s jedne strane, ali i odnosu prema tradiciji i izvorniku s druge strane (npr. čuva se izvorni raspored redaka, odnos velikoga i maloga slova, grafijski se na poseban način markiraju glagoljična slova *jat*, *šta*, *ju*, *jer*, *đerv* i sl., kratice se razrješuju, pazi se na interpunkciju i tekstovne boje – crnu i crvenu, upo-

zorava se na brojne tiskarske pogreške itd.). Besprijevoljna grafetičko-grafemička (pret)priprema teksta olakšava posao svim istraživačima Kožičićeva književnoga jezika, posebice njegova vokalizma i konsonantizma.

Vjerujem da se zainteresirani konzumenti motrene knjižice već pronalaze na različitim stranama. Za nju će se svakako zanimati kolege (su)stručnjaci – filolozi, ali i teolozi i povjesničari – svekolik društveno-humanistički kadar usmjeren na taj odsječak hrvatske književno-jezične i kulturne povijesti. Odgojno-obrazovna okomica ne bi smjela zaostajati, posebice njezin visokoškolski odvjetak usredotočen na (paleo)slavistička i (paleo)kroatistička

znanja (i vještine). Napokon, različito profilirani čitatelji svekolike kulturne javnosti dočekuju ovu knjižicu s velikim zanimanjem, imajući u vidu važnost glagoljčne pismenosti za uobličavanje hrvatskoga kulturnog i nacionalnog identiteta. Posjećenost dviju upriličenih promocija *Oficija* u ovom trenutku to najbolje potvrđuje, a sve nas – vjerujem – veseli što su javni prostori koji *prijateljuju* s našom rukopisnom i tiskopisnom (glagoljskom) baštinom bogatiji za još jedan – ujedno i posljednji – Kožičićev prijepis i pretišak! Autorici projekta i svima uključenima može se samo čestitati na *daru* i *maru* s kojima je opet zaživjela Kožičićeva maksima: *na Božju hvalu i hrvackago jezika prosvećenje*.

Vera Blažević Krezić